

2. Tipuri de sărăcie și tipuri de zone sărace

2.1 Tipuri de sărăcie

Manuela Sofia Stănculescu

Cercetările privind sărăcia din România au propus diferiți termeni: sărăcie absolută, sărăcie relativă, sărăcie severă, sărăcie lucie, pentru determinarea cărora au fost elaborate diferite praguri de sărăcie sau indici agregați în conformitate cu metoda normativă, relativă, structurală sau „vagă” (*fuzzy*). Sărăcia a fost determinată fie pe baza veniturilor, fie a cheltuielilor totale de consum ale gospodăriilor, prin aplicarea de variate scale de echivalență. Sărăcia astfel evaluată înseamnă lipsa sau insuficiența veniturilor/consumului. Ne vom referi la ea cu termenul de *sărăcie standard*. Dar, în viața de zi cu zi, sărăcia nu este reductibilă la lipsa veniturilor. Lipsa veniturilor este doar „biletul de intrare pe ușa sărăciei”, care nu se suprapune cu ceea ce se află dincolo de intrare, anume sărăcia care se extinde și, cu timpul, pune stăpânire pe toate sferele vieții. Această stare finală a procesului de sărăcire este ceea ce numim, în această carte, *sărăcie extremă*.

Căderea în sărăcie extremă presupune trecerea printr-o serie de situații intermediare între insuficiența veniturilor și lipsa generalizată și permanentizată a șanselor de viață. Drumul de la *sărăcia standard* la *sărăcia extremă* presupune pierderea treptată a bunurilor și resurselor gospodăriei de la loc de muncă și locuință, la rețele sociale care ar putea să ofere suport și la poftă de viață.

În acord cu Micheli (1996: 44), distingem drept faze ale procesului de cădere în sărăcie extremă: a) situația de normalitate critică, b)

situația acută de nevoi și criză, c) situația de criză generalizată și, în final, d) starea de sărăcie extremă. Teoretic, trecerea de la non-sărăcie la sărăcie extremă, este deci modelată cu ajutorul unor faze intermediare. Bineînțeles, aceste situații sunt doar categorii analitice, care în realitate includ cazuri foarte diverse. În termeni negativi, traiectoriile indivizilor și gospodăriilor acestora nu sunt lineare, nu reprezintă simple treceri de la starea de normalitate critică la cea de criză, ca să eșueze inevitabil în starea de sărăcie extremă. Așa cum este ilustrat în capitolele care urmează, traiectoriile individuale sunt sinuoase, sunt caracterizate de suișuri și coborâșuri, cu întorsături spectaculoase, care depind atât de schimbările structurale de la nivel societal, regional sau local, cât și de deciziile și alegerile indivizilor, și acestea ajustate la contextul gospodăriei căreia îi aparțin.

Sărăcia extremă este definită tridimensional, pornind de la: (a) lipsa securității locuirii, adică gospodăria nu are locuința în proprietate; (b) veniturile și cheltuielile totale de consum ale gospodăriei, atât bănești, cât și cele în produse din grădinărit sau agricultura de subsistență, sunt sub pragul național de sărăcie (c) patrimoniu sărăcios, redus la cel mult două bunuri de folosință îndelungată în mediul urban, respectiv un bun în mediul rural. Poziția gospodăriei pe cele trei dimensiuni reflectă atât bunăstarea generală a gospodăriei, cât și nivelul său de integrare socială în contextul societății românești actuale. În același timp, cele trei dimensiuni sunt expresii ale nevoilor de bază dintr-o societate modernă (Townsend, 1979) și sunt în consens cu definiția socială dată sărăciei de către populație.

Pe cele trei dimensiuni definiției sărăciei extreme, gospodăriile din zonele studiate sunt puternic diferențiate față de celelalte gospodării din mediul lor de rezidență.

Cu privire la locuință, distribuția gospodăriilor în funcție de forma de proprietate diferă considerabil, mai ales în mediul urban. În zonele studiate din orașe, doar o jumătate dintre gospodării dețin locuințele în proprietate cu acte, în timp ce 43% locuiesc cu chirie sau în locuințe pentru care nu au acte de proprietate (cum ar fi adăposturile improvizate din comunitățile formate pe lângă gropile de gunoi) (Tabel 4).

Tabel 4 Proprietatea asupra locuinței în zonele studiate și la nivel național

	Proprietate personală	Proprietatea părinților, altor rude	Chirii sau locuințe sociale	Total	Număr gospodării
Național:	72%	24%	4%	100%	
- Urban	77%	22%	1%	100%	
- Rural					
Zone studiate:	49%	8%	43%	100%	961
- Urban	70%	22%	8%	100%	203
- Rural					

Sursa: Date la nivel național din *Barometrul de Opinie Publică*, FSD, noiembrie 2001.

Notă: Datele la nivel național se referă la persoane de 18 ani și peste, în timp ce datele la nivel de zone sărace se referă la gospodării.

Tabel 5 Rate de sărăcie standard în zonele studiate și la nivel național, 2001

Cheltuieli totale de consum pe adult echivalent:	Național, persoane	Persoane din zonele studiate	Gospodării din zonele studiate
Zone studiate în orașe:			
Sub pragul alimentar	4,5%	48,1%	36%
Între pragul alimentar și cel sever	4,1%	6,4%	6%
Între pragul sever și cel superior	14,2%	14,2%	17%
Peste pragul de sărăcie	77,2%	31,3%	41%
Total	100%	100%	100%
Număr de cazuri		3454	925
Zone studiate în sate:			
Sub pragul alimentar	8,2%	52,5%	39%
Între pragul alimentar și cel sever	7,6%	2,1%	3%
Între pragul sever și cel superior	21,8%	10,5%	10%
Peste pragul de sărăcie	62,4%	34,9%	48%
Total	100%	100%	100%
Număr de cazuri		774	187

Sursa: Ratele de sărăcie la nivel național au fost obținute de la Comisia Anti-Sărăcie de Promovare a Incluziunii Sociale (CASPIIS). Metodologia utilizată pentru determinarea cheltuielilor totale de consum pe adult echivalent ale gospodăriilor din zonele sărace este asemănătoare cu metodologia Băncii Mondiale (Teșliuc, Pop și Panduru, 2003). Sunt utilizate cele trei praguri naționale de sărăcie (vezi și nota de la Tabelul 2), calculate diferențiat pe cele două medii de rezidență, praguri pe care noi le-am actualizat pentru octombrie 2001. Pragul alimentar a avut valoarea de 603.000 de lei pentru mediul rural, respectiv 700.172 de lei pentru mediul urban. Pragul de sărăcie severă, în luna octombrie din 2001, a fost de 717.888 lei, în mediul rural, și de 833.655 lei, în cel urban. Pragul superior de sărăcie a avut valoarea de 984.003 lei, pentru mediul rural, și 1.142.682 lei, pentru urban.

Notă: 4,5% non-răspunsuri (199 persoane și 52 gospodării).

În ceea ce privește ratele de sărăcie standard determinate prin aplicarea pragurilor naționale de sărăcie la cheltuielile totale de consum pe adult echivalent ale gospodăriilor din zonele studiate, este vizibilă o concentrare masivă de gospodării și persoane care consumă sub pragul național alimentar. În orașe, rata de sărăcie sub pragul alimentar este de peste zece ori mai mare decât la nivelul întregului mediu urban: 48% față de 4,5% dintre persoane; în zonele rurale, este de peste șase ori mai mare decât la nivelul întregului mediu rural, 52,5% prin comparație cu 8,2% dintre persoane.

Referitor la dotarea cu bunuri a gospodăriilor, comparația arată o imagine la fel de distorsionată, cu precădere în mediul urban.

Tabel 6 Distribuția gospodăriilor în funcție de numărul bunurilor de larg consum deținute, în zonele studiate și la nivel național

	Nici un bun în dotare	Unu	Două	Trei	Patru	Cinci bunuri în dotare	Șase	Total
National:								
- Urban	2,1%	3,1%	8,3%	23,9%	49,3%	12,5%	0,9%	100%
- Rural	12,5%	21,7%	24,2%	23,1%	14,5%	3,8%	0,2%	100%
Zonele studiate:								
- Urban	31,4%	19,4%	18,3%	16,4%	12,1%	2,1%	0,3%	100%
- Rural	25,1%	43,8%	19,2%	9,9%	1,0%	1,0%	0,0%	100%

Sursa: Date la nivel național din *Barometrul de Opinie Publică*, FSD, noiembrie 2001.

Note: Bunurile avute în vedere sunt: telefon, televizor alb-negru, televizor color, mașină de spălat, mașină de spălat automată și frigider. Datele la nivel național se referă la persoane de 18 ani și peste, în timp ce datele la nivel de zone sărace se referă la gospodării.

Cele trei dimensiuni prezentate anterior – forma de proprietate asupra locuinței, dotarea gospodăriei cu bunuri de folosință îndelungată și resursele financiare ale gospodăriei – se combină (Schema 3) și rezultă în tipurile de sărăcie cu care vom opera în întreaga carte. Tipurile de sărăcie propuse adaugă noi dimensiuni la sărăcia standard, determinată pe baza veniturilor sau cheltuielilor gospodăriei, estimată de obicei în cadrul studiilor cantitative despre sărăcie.

În schema următoare (Schema 3), ideal-tipul de non-sărăcie îl reprezintă „românul mediu”: are o locuință în proprietate, dotată mediu cu bunuri de folosință îndelungată, și cu consum/venituri medii, peste pragul de sărăcie.

Schema 3 Tipuri de sărăcie determinate tridimensional care modelează drumul de cădere în sărăcie extremă

Locuința în proprietate ...	Nu		Da	
	Nu	Da	Nu	Da
Bunuri de larg consum ...				
Cheltuielile totale de consum pe adult echivalent peste pragul de sărăcie	Situție acută de nevoi Tip 2		Normalitate critică Tip 1	Non-sărăcie
Cheltuielile totale de consum pe adult echivalent sub pragul de sărăcie (sărăcie standard)	Stare de sărăcie extremă Tip 4	Tip 2	Situție de criză generalizată Tip 3	Normalitate critică Tip 1

Notă: „Nu au locuință în proprietate” include cazurile în care locuința este proprietatea părinților sau altor rude, locatarii nu au acte de proprietate asupra locuinței sau locuința este închiriată fie de la stat, fie de la persoane private.

„Nu au bunuri” este stabilit prin comparație cu populația. Astfel, se consideră că nu au bunuri cei care dețin cel mult unul din bunurile considerate, pentru rezidenții din mediul rural, și cel mult două dintre aceste bunuri, pentru cei din orașe.

Pragul de sărăcie considerat este pragul superior de sărăcie, care separă gospodăriile în sărăcie standard de gospodăriile non-sărăce. Pentru mai multe amănunte vezi și nota de la Tabelul 2. Reamintim doar că pragul este calculat diferențiat pe mediile rezidențiale și valorile sale, pe adult echivalent, actualizate pentru luna octombrie 2001, au fost de 1.142.682 lei în urban și 984.003 lei, în rural.

Primul tip de sărăcie, *normalitatea critică (tip 1)*, reprezintă și prima fază de cădere în sărăcie extremă, când veniturile, deci implicit consumul, sunt din ce în ce mai mici, „de-abia ne ajung banii de la o lună la alta” devenind o constantă a vieții. Totuși, normalitatea critică semnifică doar o situație de neajunsuri surmontabilă și temporară și reprezintă mai degrabă un trai în apropierea pragului de sărăcie, cu balans între sărac standard și non-sărac, în funcție de momentul evaluării. În această situație se află multe familii de pensionari sau familii de salariați cu copii. Nevoile de bază (locuința și hrana) sunt asigurate, deși ambele sunt departe de a fi satisfăcătoare pentru un trai decent. În context românesc, marea problemă a familiilor în normalitate critică este lipsa unui venit lunar stabil, suficient de mare încât să diminueze incertitudinea zilei de mâine și să permită planificarea și imaginarea de proiecte de dezvoltare.

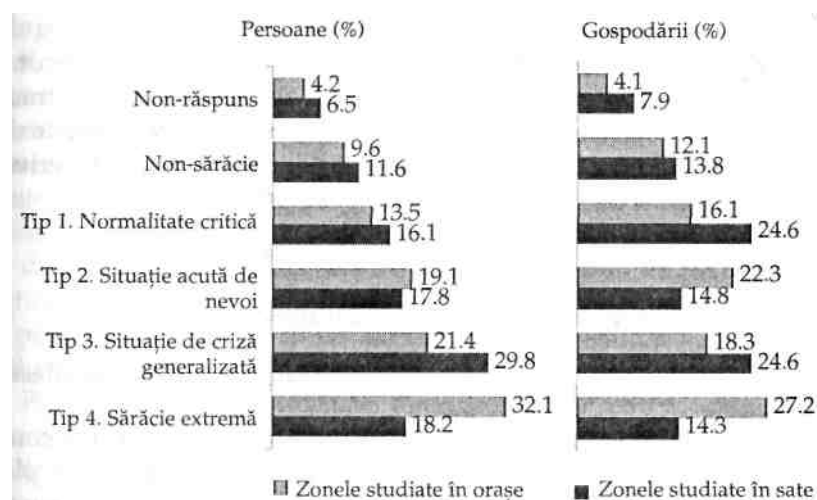
Al doilea tip de sărăcie, *situția acută de nevoi (tip 2)*, reprezintă o situație de criză contingentă, fiind mai degrabă caracteristică anumi-

tor cicluri de viață. Situația acută de nevoi, de asemenea, nu se suprapune decât parțial cu sărăcia standard. Oricine trece din când în când prin situații acute de criză și dacă sărăcia este evaluată tocmai la momentul respectiv, atunci un studiu standard l-ar număra printre săraci. Cu alte cuvinte, persoanele în situație acută de criză sunt adeseori non-săraci deghizați în săraci, din perspectiva veniturilor și cheltuielilor. În context românesc, familiile în această situație sunt cele a căror principală problemă este lipsa unei locuințe în proprietate, element vital al unei situații stabile. Ideal-tipul corespunzător acestei traiectorii este tânărul care locuiește cu părinții sau tânărul care vine de la sat la oraș pentru muncă și stă cu chirie. Pentru cei cu rețele sociale extinse (părinți și rude care îi sprijină) și bine plasați pe piața muncii, această situație este doar temporară. Pentru cei lipsiți de rețele sociale sau cei cu rețele precare (capabile să ofere doar un sprijin redus care nu permite un răspuns valid la situația de criză) și care au o poziție incertă pe piața muncii (muncesc doar sezonier, chiar dacă pe un venit bun, sau nu muncesc și venitul gospodăriei este sub pragul de sărăcie) situația de criză are probabilitate mare de a se prelungi pe o perioadă lungă de timp, din acută devine cronică și se generalizează. Prin urmare, pentru aceștia, situația acută de nevoi reprezintă doar o fază a căderii lor în sărăcie extremă.

Situația de criză generalizată (tip 3) este deja o situație de neajunsuri multiple care s-a cronicizat, reprezentând, conform modelului nostru, ultima fază de cădere în sărăcie extremă. Ea semnifică un trai în care criza este regula și nu întâmplarea, procesul de sărăcire având deja o istorie suficient de lungă cât să fi afectat mai multe sfere ale vieții. Spre deosebire de tipurile anterioare, situația de criză generalizată presupune sărăcie standard, venituri/consum sub pragul de sărăcie, dar și pierderi semnificative la nivelul tuturor tipurilor de resurse (umane, materiale, culturale, sociale), astfel încât gospodăria nu mai are pe ce construi răspunsuri valide. Persoanele în această situație au o locuință în proprietate, dar patrimoniul este unul extrem de redus în context național, pentru că nu au reușit încă să-l achiziționeze sau pentru că se află în această situație de nevoi de o perioadă suficient de lungă, astfel încât au fost nevoiți să vândă bunurile pe care le aveau sau acestea s-au deteriorat și nu au avut banii necesari reparării. Veniturile lor reduse sub pragul de sărăcie nu le asigură nici accesul la credite și rate, și nici posibilitatea de a investi în dotarea gospodăriei. Dacă sunt tineri, șansele lor de dezvoltare sunt reduse, deși proprietatea asupra locuinței reprezintă un

element de stabilitate și securitate. Dacă sunt mai în vârstă (cum și sunt predominant), lipsa dotărilor și veniturilor arată că locuința este singura resursă rămasă gospodăriei în urma unei istorii de sărăcire, cu șanse minime de redresare.

Figura 1 Persoane respectiv gospodării din zonele studiate pe tipuri de sărăcie (vezi și Tabel 50, Anexă)

Număr de cazuri: 828 persoane din 206 gospodării în zonele studiate în sate și 3599 persoane din 961 gospodării în zonele studiate în orașe.

Sărăcia extremă (tip 4), în termeni operaționali, se referă la gospodăriile fără locuință în proprietate, dotate cu bunuri de folosință îndelungată la nivelul celor mai sărace 20% gospodării din mediul lor de rezidență și cu cheltuieli totale de consum sub pragul de sărăcie al mediului de rezidență căruia îi aparține gospodăria. Sărăcia extremă definită multidimensional, ca stare de lipsuri cumulate care s-a permanentizat, presupune mult mai mult decât sărăcia standard de venituri sau cheltuieli. În plus față de situația de criză generalizată, sărăcia extremă implică lipsa unei vieți ordonate de rutină care să confere siguranță și predictibilitate, fiind centrată pe azi și lipsită de perspective. Întregul set de dileme și probleme ce trebuie rezolvate pentru „a trăi de la un salariu la altul”, în cazul săracilor extremi se restrânge la întrebarea fundamentală „ce punem azi pe masă”. Majoritatea trăiesc în locuințe improvizate, în condiții improprii, care le asigură un acoperiș, un loc ferit de ploaie și frig, dar

nicidecum un spațiu intim personalizat și confortabil. Așa cum spunea Booth (1889), dacă o persoană săracă este cea care luptă să asigure familiei un minimum indispensabil de trai, persoanele aflate în sărăcie extremă nu mai sunt capabile să poarte această luptă decât cel mult de la o zi la alta, fiind mai degrabă supraviețuitori, și nu luptători. Dacă imaginăm călătoria vieții ca o călătorie pe mare, familiile în sărăcie conduc bărci modeste, vâslesc din greu și sunt supuse la multiple riscuri, orice furtună, chiar și de intensitate redusă, fiind pentru aceștia un risc major, dar știu încotro se îndreaptă, călătoria pare să aibă un sens și un scop. În contrast, familiile în sărăcie extremă au ambarcațiuni improvizate, lipsite de mijloacele minime, unele chiar fără vâsle, care plutesc în derivă, fără speranțe și cu supraviețuirea drept singurul proiect.

2.2 Traiectorii de viață, căderea în sărăcie

Manuela Sofia Stănculescu

Literatura de specialitate pune în evidență două perspective complementare de analiză dinamică a sărăciei. Prima abordare plasează demersul la nivel individual sau de familie, analiza urmărind traiectoriile de cădere în sărăcie, identificarea șirului de evenimente provocatoare ale spiralei dependenței și modul specific în care acestea se succed, precum și a condițiilor, etapelor și răspunsurilor individuale la acestea. A doua perspectivă se concentrează asupra condițiilor particulare care favorizează apariția și reproducerea sărăciei la nivelul anumitor segmente sociale sau geografice, caz în care căderea în sărăcie are loc prin traiectorii colective, evenimentele individuale fiind considerate reziduale. Aici ne îndreptăm atenția asupra traiectoriilor individuale de cădere în sărăcie, urmând ca în capitolul 4 să fie dezvoltat cazul specific al persoanelor fără locuință.

Traiectoriile de cădere în sărăcie extremă sunt secvențe de evenimente critice – naturale, structurale sau individuale – care se succed și se întrepătrund în moduri diverse, rezultând în permanentă și gravă deteriorare a calității vieții.

Modurile în care evenimentele critice se succed și întrepătrund sunt puternic individualizate. În unele cazuri, întreaga biografie a individului este un discurs al căii spre excludere, spre „marginea

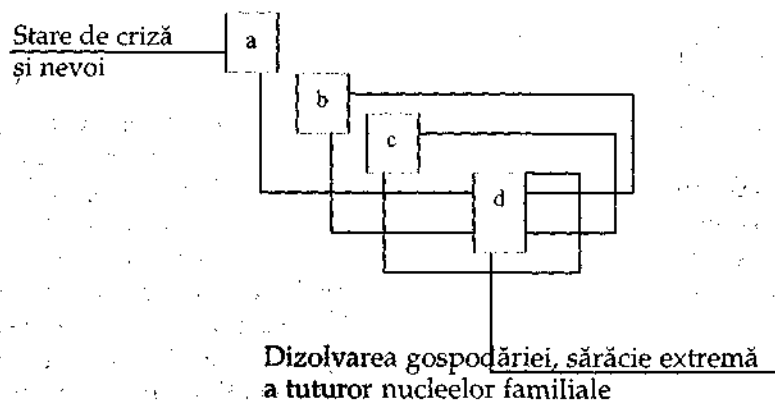
societății”, înlănțuind evenimente critice nerezolvate din copilărie până la maturitate. Cel mai frecvent însă istoriile individuale vorbesc despre traiectorii „normale” de viață – o școală, o slujbă, căsătorie și copii cu mici probleme „ca în orice familie”, obținerea unei locuințe, perioade mai bune sau mai rele, dar într-un interval de variație relativ restrâns, „ca toată lumea” – până la apariția unui eveniment distructiv care a schimbat complet situația și care pare să atragă „tot felul de nenorociri, că un necaz nu vine niciodată singur”. Pierderea locului de muncă stabil și implicit a venitului regulat este cel mai frecvent menționat drept un astfel de eveniment declanșator de nenorociri: certuri între soți, neînțelegeri, alcoolism, transformarea locuinței într-o povară din pricina cheltuielilor aferente ce nu mai pot fi acoperite, dizolvarea familiei. Vulnerabilitate deosebită față de astfel de traiectorii par să aibă persoanele în jur de 40 de ani, care au fost prea tinere pentru programul de pensionare anticipată și prea bătrâne pentru a mai intra pe piața muncii, precum și persoanele în jur de 30 de ani fără calificare sau cu o calificare industrială.

Pe baza cazurilor studiate am reconstituit patru traiectorii exemplare de cădere în sărăcie (șiruri concatenate de evenimente critice) pe care le ilustrăm prin patru studii de caz – o familie extinsă, o familie nucleară cu mulți copii, o familie monoparentală și o familie nucleară tânără. Cele patru traiectorii de cădere în sărăcie sunt reprezentate grafic ca spirale, prin analogie cu arcurile elicoidale. Teoretic, orice arc, ca și orice traiectorie de viață, are forță, elasticitate și memoria formei. Orice arc supus în mod sistematic sau un timp suficient de îndelungat la tensionare cedează și se deformează până când își pierde și forma și memoria acesteia. În mod asemănător, traiectoriile de viață ale oricărui dintre noi sunt compuse din situații succesive de tensionare și de detensionare, determinate de diferite evenimente critice sau mecanisme structurale supra-individuale. Reacțiile unui arc la forțele de tensionare depind de calitatea sârmei utilizate și de procesul tehnologic aplicat în obținerea acesteia. Prin analogie, în funcție de caracteristicile particulare ale individului (familia din care provine și mediul în care a crescut, școala pe care a urmat-o etc.), răspunsurile la situațiile critice sunt mai mult sau mai puțin valide și astfel traiectoriile de viață își revin la forma inițială sau nu. Biografiile celor în sărăcie extremă sunt similare cu procesele de deformare a arcurilor, de ștergere a memoriei formei, până la starea finală în care arcul își

pierde atributele, redevenind sârmă cu o formă nedefinită, aleatorie. Moartea unei persoane dragi sau nașterea unui copil schimbă cursul vieții, măcar pentru un timp, pentru fiecare dintre noi. Dar nașterea mai multor copii în condițiile pierderii sau diminuării considerabile a veniturilor exercită forțe cumulate de tensionare care produc deformări ireversibile în absența unor acțiuni de redresare din exterior.

Astfel, primele două studii de caz reprezintă cădere în sărăcie tot mai profundă (spirală constant tensionată), al treilea ilustrează cazurile în care momentele de cădere sunt urmate de perioade de redresare parțială prin mobilizarea resurselor existente (tensionarea și detensionarea se succed), iar cel de-al patrulea este ilustrativ pentru cei care experimentează sărăcia încă din copilărie sau adolescență și la vârsta adultă au ajuns la extrema inferioară a prăpastiei, unde chiar înțelesul „căderii” își pierde sensul.

(1) *Traietoria 1 de cădere în sărăcie: Familie extinsă în situația de criză generalizată cu locuința drept unic patrimoniu, sat*

Stare de criză și nevoi: Văduv de 78 de ani, sărac, locuind la sat, într-o casă de două camere mici și îngrămădite, fără curent electric, fără apă curentă, încălzindu-se cu sobă de lemne. Soția a murit în urmă cu șase ani, așa că bătrânul a rămas responsabil peste gospodăria de patru copii adulți: fiica de 34 de ani, bolnavă psihic care nu-și poate duce singură de grijă, fiii de 23, respectiv 19 ani și fiica de 15 ani necăsătoriți, nu au găsit niciodată un loc de muncă pe bază de contract și nu au părăsit niciodată gospodăria;

a. Fiica de 30 de ani a divorțat și a revenit cu cei trei copii minori ai săi alături de tată;

b. Revine la familia de origine și fiul de 27 de ani după ce a rămas văduv cu trei copii în întreținere;

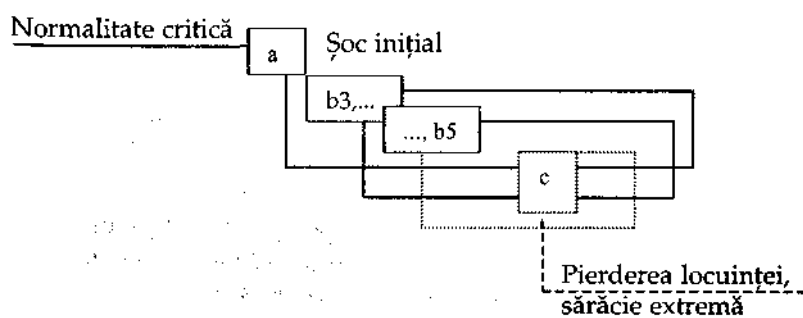
c. Revine și fiica de 24 de ani cu doi copii, după ce soțul său a fost condamnat și închis;

De la c. la d.: Toate cele 16 persoane (opt adulți, cu opt nepoți) trăiesc în casa din chirpici cu două camere și nici un fel de facilități. Pensia bătrânului și alocațiile pentru patru copii sunt singurele surse de venit regulat, la care se adaugă veniturile din munca cu ziua a celorlalți. Dintre copii, cei care nu învață bine și cei de peste 13 ani sunt luați la muncă. Resursele agricole ale gospodăriei sunt de asemenea insignifiante. Prin urmare, standardul de viață al familiei este unul extrem de redus. „Ce punem pe masă” este zilnic o problemă, ca răspuns fiind pus la punct un soi de program prin care copiii sunt primii puși la masă, căci altfel plâng și declanșează nesfârșite certuri. „Moșul” este capul gospodăriei ca principal aducător de venit. Cu autoritatea tatălui și a persoanei în vârstă, el asigură coeziunea grupului și împarte dreptatea între fii, fiice, nepoți și nepoate;

d. Cu puțin timp înaintea studiului nostru de teren, bătrânul moare după o lungă perioadă de boală;

După d.: Standardul de viață este și mai redus în lipsa pensiei bătrânului. În plus, acum sunt și supraîndatorați, căci înmormântarea creștinească a tatălui, „în rând cu lumea”, așa simplă cum a fost, a costat o sumă enormă pentru ei (zece milioane de lei), pe care au împrumutat-o de la o rudă mai înstărită din sat. Casa este și mai neîngrijită, căci „ultima zugrăveală am făcut-o înainte de a se îmbolnăvi tata, acum câțiva ani”. Gospodăria este acum doar una minimală, rolul de părinte având primordialitate în fața rolului de soră/frate, ceea ce face pe fiecare dintre ei să fie mai preocupat de propria soartă (sau a propriilor copii) decât de binele comun. Structura de putere este acum și ea subiect de negociere și dispute, rolul de cap al gospodăriei fiind preluat pentru moment de către fiica cea mai mare cu discernământ, adică cea de 30 de ani.

(2) *Traectoria 2 de cădere în sărăcie: Familie nucleară cu cinci copii, sărăcie extremă, oraș mic în declin economic*

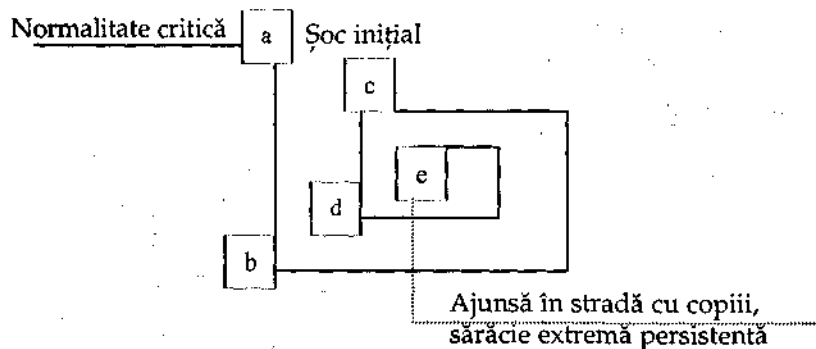
Normalitate critică: Soțul a muncit întâi la silozul din Babadag, a fost plecat doi ani în Israel cu contract de muncă, apoi a făcut naveta săptămânal la Tulcea. Familia avea doar doi copii;

a. Șocul inițial: Soțul pierde locul de muncă, nu mai găsește alt loc de muncă oficial și lucrează ca zilier pe unde găsește;

b3,..., b5. În timp ce veniturile familiei s-au micșorat an de an, numărul copiilor a crescut ajungând la cinci. Pentru soție, îngrijirea celor cinci copii reprezintă o slujbă cu normă completă, ceea ce în termeni monetari nu îmbunătățește însă situației familiei. Situația s-a deteriorat atât de tare în ultimii ani, încât copiii de grădiniță au un singur schimb de haine. Au diminuat consumul pe cât posibil, dar acum au ajuns în situația în care nu-și mai permit nici strictul necesar, nici măcar pâine în zilele în care bărbatul nu găsește nimic de lucru. Așa că, părinții se culcă seara flămânzi și lasă copiilor puțină mâncare pe care reușesc să o cumpere. După nostalgie a urmat revolta și după revoltă a urmat disperarea, astfel: „Încât i-am zis bărbatului, dacă nu găsești să faci ceva să aduci bani, să mă duc să iau ceva, să fac ceva de mâncare la copiii ăștia, gândește-te că de azi dimineața nu le-am dat să mănânce nimic, dacă nu, mă otrăvesc și eu, și pe ei, și pe tine, să știi că am terminat, decât să sufere”. Certurile s-au înmulțit, presiunea fiind enormă asupra ambilor părinți. Din când în când, câte o vecină le oferă un mic ajutor care reprezintă un moment de respiro: „a venit vecina mea, că ea este adventistă, și mi-a adus și cartofi, și zahăr, și orez, și am ieșit din impas”;

c. Greutăților prezente li se adaugă insecuritatea locuinței, căci stau în casa unei bunici pe care au îngrijit-o până la moarte, dar moștenirea nu este încă decisă, familia fiind în litigiu cu alte rude asupra acesteia.

(3) *Traietoria 3 de cădere în sărăcie: Mamă singură cu doi copii mici, sărăcie extremă, oraș mare*

Normalitate critică: Nu a fost niciodată măritată, ci a trăit în concubinaj cu un bărbat cu care a avut doi copii. „Înainte să-l închidă ne descurcam, că avea el salariu. Aveam datorii și atunci, dar le plătea în rate și ne descurcam.”;

a. Șoc inițial: Concubinul, tatăl copiilor, este arestat pentru două crime „că a fost beat și acum este la închisoare, s-ar putea pe viață”;

b. După arestarea soțului, în prima fază, mobilizează resursele rezultate din vânzarea bunurilor din casă. Astfel, reușește să plătească o parte din datorii și se descurcă o perioadă;

c. Singură cu doi copii de grădiniță, rămâne din nou fără venituri și fără patrimoniu, încearcă să mobilizeze propriile resurse de educație și calificare, forța sa de muncă. Caută să se angajeze, dar nu găsește de lucru pentru că, deși are „zece clase și două de profesională”, nu a fost angajată niciodată, „pentru că nu mi-a permis bărbatul” și pentru că „la 39 de ani au spus că sunt prea bătrână”. Între timp, apartamentul în care locuiesc ajunge într-o stare deplorabilă. A zugrăvit singură, face zilnic curat, dar instalațiile sunt complet stricate și plouă în casă, reparații pe care nu le poate realiza singură și nici nu are bani pentru a plăti pe cineva în acest sens. Așa că, acum „cade tavanul noaptea pe copii. În toate camerele plouă.” Standardul de viață s-a diminuat considerabil, situația de criză fiind deja acută.

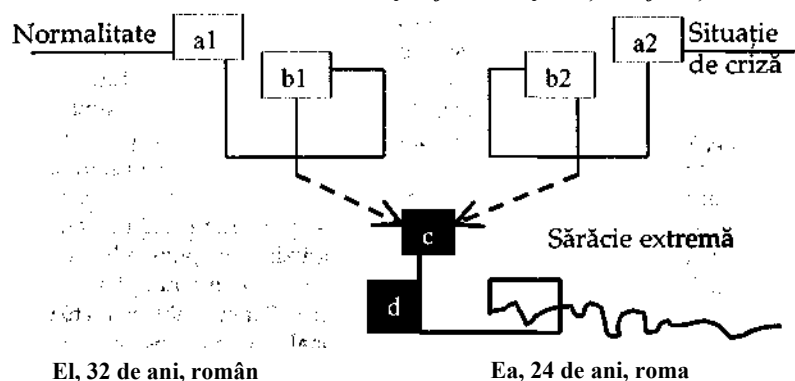
d. Fără loc de muncă și fără șanse de a găsi vreunul, mobilizează resurse colective, adică apelează la ajutorul social. Singurul venit sunt alocațiile copiilor și ajutorul social (în valoare de 157 mii lei pe lună), plus „mâncare la cantina săracilor” pentru copii. „Mâncarea (de la cantina socială) e bună și proaspătă, dar e puțină și nu ajunge (...) Si mie nu-mi dă, dă numai la copii.” „Copiii să aibă de mâncare” este principala preocupare, mama suferind sistematic de foame. În situațiile critice în care mâncarea nu este de-ajuns (sâmbăta și duminica) mama recurge chiar la furt: „M-am dus pe câmp și am luat porumb și le-am dat porumb fiert.” Sprijin primește numai de la stat și, sporadic, de la vecinii mai generoși. O vecină i-a dat haine și încălțăminte atât pentru copii, cât și pentru ea: „căci până atunci mergeam peste tot în papucii de plastic că altceva nu aveam, iar copilului cel mic i-a dat haine de iarnă că a crescut și nu mai aveam cu ce să-l îmbrac”. Alți vecini au invitat-o de Crăciun, „din puținul pe care îl aveam mi-au dat și mie, și la copii, și am petrecut cu toții”. Administratorul de bloc încearcă să o ajute „pentru că vede că nu am de unde plăti”. Rudele, în schimb, au refuzat să o ajute. La biserică nu vrea să apeleze de teamă stigmei care i-ar afecta pe copii: „Merg la biserică dar nu m-am dus ca să cerșesc. Am drămuț totul ca să mă pot descurca (...) Mi-a spus niște vecine care ia de acolo, dar eu nu am vrut să mă duc. Și așa râd copiii de noi, că luăm mâncare de la cantină (socială).”

e. Cum veniturile permit strict acoperirea nevoilor alimentare ale copiilor, restul cheltuielilor sunt practic inexistente. Supraîndatorarea la întreținere este un corolar firesc. La momentul cercetării (octombrie 2001), datoria la întreținere era de peste 20 milioane de lei, astfel încât „cu încă trei luni de iarnă datoriile depășesc prețul apartamentului”. Are datorii de milioane de lei și la financiar, și la curentul electric, care, de altfel, i-a fost tăiat de când concubinul a fost arestat (peste un an de zile): „N-am lumină, stau copiii cu lampa, cu lumânarea, iar când n-am lumânare stau pe întuneric”. Si în privința datoriilor la utilități, inițial a avut o strategie activă, încercând să obțină aprobarea de a plăti în rate datoria la curent. Încercarea a eșuat, iar din momentul în care suma datorată a egalat venitul familiei pe șase luni, s-a desemnat și a dezvoltat strategii de adaptare la situație fără a mai încerca vreo rezolvare.

Evacuarea din apartament a fost îngrijorarea obsedant repetată de-a lungul interviului, mai ales că deja i se dăduse un preaviz. Apartamentul, așa în starea deplorabilă în care se află, reprezintă pentru această femeie singura resursă importantă pe care o mai are. Însă, legal apartamentul aparține concubinului și nu ei. Si în această privință adoptă o strategie activă, încercând să-l obțină de la concubin, amenințându-l că întrerupe vizitele la închisoare ale ei și ale copiilor. Un nou eșec, concubinul acceptă întreruperea relațiilor cu familia, „nici nu mai scrie copiilor”, fără însă să accepte să se cunune sau să-i cedeze apartamentul. În aceste condiții, nu poate duce la împlinire planul său de a-l vinde pentru a acoperi datoriile și a găsi vreo alternativă mai ieftină. De aceea, trăiește „cu teama în suflet că mâine, poimâine, ajung în stradă cu copii cu tot”.

Singurul sprijin pe care această mamă poate conta permanent este cel de la stat: alocații pentru copii, grădiniță gratuită de stat, cantină socială, ajutoare de la Direcția pentru Protecția Copilului, cupoane pentru căldură. Speranțele ei se referă la mărirea ajutorului social sau mărirea porțiilor la cantina de săraci. În cazul în care este evacuată are de gând să plaseze copiii într-o instituție de stat („la Protecția Copilului”) până reușește să se pună pe picioare stând în gazdă și lucrând ca femeie de serviciu pe la vreo scară de bloc sau „poate merg la primărie să-mi dea și mie o garsonieră”. Acesta este un caz exemplar de dependență față de stat, o traiectorie care pare să ducă inevitabil la sărăcie extremă experimentată de-a lungul întregii vieți de adult.

(4) Traectoria 4 de cădere în sărăcie: Tineri concubini cu un copil mic, sărăcie extremă, oraș mijlociu reședință de județ

El, 32 de ani, român

Ea, 24 de ani, roma

Normalitate: copilărie într-o familie „ca toate familiile, atunci casa era casă, serviciul era serviciu, aveai de unde să vii, că, în rând cu lumea, și părinții mei aveau serviciu, banul era ban, cât de cât. Nu se găseau pe piață, erau cozi interminabile, dar aveai locul de muncă asigurat, toți ne descurcam”. A absolvit zece clase și școală profesională cu profil mecanic. A găsit un loc de muncă la o întreprindere mare și „viața era normală”.

a1. În 1992 este disponibilizat.

b1. Pentru o perioadă părinții îl mai susțin și situația se stabilizează oarecum, dar el nu găsește un alt loc de muncă stabil. Pe măsură ce trece timpul, certurile în familie devin din ce în ce mai frecvente și, forțat de împrejurări, părăsește familia de origine. Urmează o perioadă neclară în care schimbă localitățile, schimbă diferite locuri de muncă de salahor în sectorul informal, dar nu se stabilește niciunde. Relațiile cu părinții sunt definitiv rupte după ce aceștia vând apartamentul și se mută la țară, fără să-i dea de știre.

Situația de criză: este experimentată din copilărie. A locuit în casa bunicii, la țară, împreună cu mama până când aceasta „s-a măritat cu unu' și ne-a lăsat așa. Pe frații mei i-a crescut de mici ăia bătrânii. Pe mine mama m-a luat după ea, că eram mai mare”.

a2. Tatăl adoptiv le-a părăsit, eveniment în urma căruia s-a întors în sat, la bunici, împreună cu mama sa. Mediul familial era caracterizat de dese conflicte cu unchiul și mătușile: „ne scotea frații lu' mama ochii că nu muncim, că mama-i nu știu ce și nu știu cum”. Deși lipsită de educație, „am absolvit clasa întâi de două ori și m-am oprit”, a găsit, totuși, de lucru la o fermă IAS, unde a muncit „de mică”, ca zilier, până în 1989.

b2. După modelul mamei sale, la 17 ani are un copil în afara căsătoriei. Fără loc de muncă, fără venituri, cu un copil de crescut și locuind împreună cu frații săi, cu familiile și copiii lor în aceeași casă de chirpici a bunicii, cu doar trei cămăruțe, pleacă din sat în speranța că-și va construi o viață mai bună la oraș. O perioadă nu găsește nimic și, de nevoie, „și copila dormea prin buruieni cu mine”.

c. Ea și el se întâlnesc: În anul 2000, cei doi se întâlnesc și „ne-am pus sărăciile împreună”.

d. O descriere a sărăciei extreme instalată ca stare: Au auzit că în zona Doi Moldoveni sunt garsoniere devastate, dar disponibile. Au ocupat abuziv o cameră în care și-au petrecut iarna alături de încă două familii. În primăvară, în urma unei razii a poliției, sunt scoși din bloc, dar după câteva zile se întorc și ocupă o altă cameră. Locuința este mai degrabă un adăpost, o cameră „într-o stare catastrofală” (operator teren) cu un pat. Camera nu este personalizată, ci are mai degrabă rol de spațiu pentru noapte, fiind parcă pregătită să fie părăsită în orice moment. Nu au încălzire, „ne punem hainele pe noi și ne băgăm în pat”, nu au curent electric, nu au apă (când au nevoie împrumută de la un grup de lucru aflat în zonă), nu au toaletă (cea disponibilă pe hol nu este funcțională, așa că folosesc o găleată pe care apoi o golesc „dimineața, la gunoi”). De altfel, întregul bloc nu mai are instalație de curent, conducte sau alt fel de infrastructură. De ce oamenii acceptă să trăiască în astfel de condiții dezumanizante? „Păi doamnă, am pleca, dar n-avem unde să ne ducem. Dacă aveam, plecam de când hăul, nu stăteam în mizeriile astea.”

Vara muncesc cu ziua prin satele din jur și colectează fiare din tomberoanele de gunoi. Iarna însă, rămân numai tomberoanele de gunoi din care strâng fiare și recuperează tot ce găsesc de mâncare sau de îmbrăcat. Ocazional, mai merg la cerșit prin cimitir sau „avem noroc cu câte un parastas la care mâncăm și noi”. Când nu reușesc să se descurce nicicum, împrumută câteva zeci de mii cu dobândă de la „spoitorii” din zonă. Singurul venit regulat este alocația copilului.

Legăturile cu lumea instituțională se limitează la grădinița copilului, poliția de care se ascund și, din când în când, piața unde se duc după cartofi. Nici relația lor nu este oficializată, pentru că „am înțeles că la Starea Civilă, la cununie acolo, se cer niște bani, trebuie făcute niște fișe medicale. Este prea greu pentru noi.” Nu mai au acte, nu au asigurare medicală deși problemele de sănătate abundă, nu sunt eligibili pentru nici un fel de ajutor de la stat. Au căutat sprijin la Partida Romilor, „mi-au luat dosarul, au spus că-i aprobat, dar nimic nu s-a întâmplat”. Cu alte cuvinte, „nu suntem legali și nimeni nu ne ia în seamă tocmai de asta”.

Rudele ei de la țară sunt la fel de sărace ca și ei, iar cu rudele lui sunt certați de ani de zile, așa că nu se pot baza pe nici un sprijin din partea lor. Cu vecinii se ajută, dar ca între oameni săraci, cu bani de pâine, cu ceva alimente și, mai important, cu informații despre oportunități de muncă, mai ales în agricultură, la țărani din imediata apropiere a orașului. Ocazional, mai primesc sprijin din partea câtorva foști colegi de școală de-ai lui, o sticlă de suc pentru fetiță sau o sticlă de vin de Crăciun.

Copilul merge la grădinița dimineața, după care îi însoțește pe părinți „cu sacu-n cârcă” la tomberoane „că n-avem cu cine o lăsa.

La grădiniță, ca să o lași după 12, trebuie să plătești ceva și nu ne putem permite. (...) Am dormit și pe câmp, doamnă, ne duceam la gunoaie și adunam cutii să uscăm pantalonii la copil că noi eram oameni mari, mai ne încălzeam și noi, ne întorceam pe partea aia, pe partea aia, dar copilul mic să te culci cu el pe câmp, cădea bruma pă noi. Copilul meu e bolnav de mică copilă, așa am născut-o cu hemoroizi (n.n. handicap) d-aceia.” Planuri de viitor nu au decât legate de copil: „Bineînțeles că vrem să dăm copila la școală, poate să fie să stăm și-n stradă. (Ea:) Amărată așa cum sunt tot o dau să învețe și ea ceva, poate o putea să se descurce și ea, să scoată o pâine. (El:) Nu s-a pus problema școlii, nu s-a pus, o va urma precis.”

Cele mai multe interviuri spun aceleași povești: eroi diferiți care trec prin aceleași tipuri de încercări grele, înșirate însă în timp într-o varietate infinită de moduri. Ca regulă însă, cad mai lent în sărăcie indivizii care pornesc de la o paletă mai largă de resurse, au o orientare mai strategică în mobilizarea și valorificarea acestora și, prin șansă, sunt plasați în medii mai prietenoase și mai bogate în care pot accesa și resurse colective. Răspunsurile valide la evenimente critice reprezintă momente de parțială redresare, ce oferă indivizilor senzația de relativă „normalitate” (deși aceasta este la rândul său redefinită permanent, în sensul diminuării orizontului de așteptări și restrângerii cauzei pentru care luptă). Această senzație de normalitate se constituie în resursă de energie și speranță că situația poate fi, măcar parțial, îndreptată și astfel acțiunea individuală este încurajată, căci capătă un sens.

În contrast, indivizii care nu au deloc resurse sau au doar propria forță de muncă și care, prin șansă, sunt plasați în medii defavorizate, lipsite de resurse colective, cad cel mai repede în cea mai profundă sărăcie. Ca un corolar firesc, aceștia pierd încrederea în sine, își asumă lipsa de control, devin pesimiști și renunță la planuri și proiecte, experimentează sărăcia și marginalizarea din ce în ce mai accentuat, transformându-le în dat natural și, astfel, învață neajutorarea, care se instalează ca stare de fapt, imposibil de depășit fără sprijin și impuls exterior. Interacțiunea dintre situația dramatică a gospodăriei și neajutorare învățată creează sinergii negative care, în schimb, accentuează marginalizarea și grăbește căderea către starea de mizerie, permanentizată și auto-reproductivă.

Dacă, în copilărie, sărăcia era un rezultat al alegerilor perverse sau al acțiunilor neadecvate ale părinților, la maturitate, marginalizarea și sărăcia sunt elemente ale lipsei de orizont, sunt părți

integrante ale biografiei ca „dat natural” pe care nu poți decât să le accepți. Sărăcia este „dată”, este „normală” și este fără ieșire, important fiind doar să supraviețuiești în orice condiții, chiar dormind între buruieni, chiar trăind din tomberoane sau de la groapa de gunoi, viața în sine fiind doar plutire în derivă „cum o vrea Dumnezeu”. Contrastul dintre „în drum spre sărăcia extremă” și sărăcia extremă ca dat și instalată ca stare este cel mai bine ilustrată de traiectoriile exemplare 3 și 4. Mama singură, cu doi copii, și concubinul în închisoare, trăiește „normal” prin comparație cu cazul 4, cuplul care trăiește în jurul tomberoanelor de gunoi, dar este departe de „normalitate” în ochii celor cu un standard mediu de viață („care râd de noi”). Diferențele se extind, deci, de la traiectoriile de cădere în sărăcie până la tipurile de sărăcie extremă posibile și la felurile de a experimenta și a răspunde la această stare.

2.3 Despre concentrarea teritorială a sărăciei în România

Manuela Sofia Stănculescu

Identificarea zonelor a fost unul dintre cei mai interesați, prin noutate, dar și dificili pași ai studiului. Modul în care am procedat în identificarea zonelor sărace, precum și dificultățile acestui proces sunt deja prezentate în introducerea cărții. Așa că, în acest subcapitol, trecem direct la prezentarea tipurilor de zone identificate și arătăm care dintre acestea sunt zone de concentrare ale sărăciei standard și care ale sărăciei extreme.

În urma mapării localităților au rezultat șapte tipuri de zone urbane, patru zone de case și trei de blocuri, în care am desfășurat cercetarea. Acestea sunt:

- (1) *Zonele de tip semirural* se referă la cartierele vechi de case cu mici grădini, situate spre periferia orașelor, locuite în multe cazuri de pensionari. Multe dintre aceste cartiere nu beneficiază de toate utilitățile moderne, de altfel accesibile în oraș. Stilul de viață al locuitorilor acestor zone este o combinație între cel urban și cel rural, motiv pentru care folosim denumirea de *semirural*.
- (2) *Gropile de gunoi* se referă la comunitățile apărute la marginea orașelor, în preajma gropilor de gunoi. Acestea sunt comunități

nou apărute după 1990 și includ adăposturi improvizate, în cel mai bun caz construite din chirpici. Populația trăiește din groapa de gunoi, de unde colectează fier vechi, hârtie, sticle pe care le valorifică, dar și mâncare, haine sau alte obiecte utile pentru traiul de zi cu zi. Astfel de comunități am găsit în preajma tuturor orașelor mari studiate, Iași, Brăila, Timișoara și București, dar alte studii sau articole de presă le semnalează și la Cluj și la Galați, ceea ce ne face să credem că sunt mai degrabă specifice orașelor mari.

- (3) *Zonele de tip Cotorga* sunt combinații între zonele de case semi-rural și gropile de gunoi. Cotorga¹ este un vechi cartier de case din Roșiorii de Vede (județul Teleorman), situat la periferia orașului, în apropiere de groapa de gunoi. În perioada regimului socialist, tinerii din cartier au plecat în diferite locuri din țară unde au găsit slujbe și au pus pe picioare gospodării proprii. După 1989, în noile condiții, mulți dintre aceștia (fără calificare înaltă sau cu calificări industriale) și-au pierdut locurile de muncă și nu au reușit să găsească altele. Ca soluție la situația de criză au vândut apartamentul (sau l-au pierdut) și s-au întors lângă părinți, în cartierul Cotorga. Părinții însă nu au case mari și solide în care să-i cazeze și, prin forțe proprii, au adăugat una, două camere la vechea casă sau au construit o casă din chirpici în curte. În acest mod, densitatea populației în interiorul cartierului a crescut semnificativ în ultimii ani, iar cartierul a întinerit sensibil. Cum oferta de locuri de muncă în oraș este una extrem de redusă, cei proaspăt reveniți nu au găsit un loc de muncă și, ca ultimă soluție, au început, copii, adulți și bătrâni, să colecteze fier vechi de la groapa de gunoi, câștigându-și astfel pâinea zilnică.
- (4) *Zonele „centru vechi”* sunt arii centrale de case, care au fost naționalizate în perioada socialistă și care sunt într-o stare avansată de degradare, multe fiind în prezent locuințe sociale sau cu chirie repartizate de către autoritățile locale familiilor sărace.
- (5) *Zonele populare denumite ghetou* sunt formate în general în blocurile de confort III sau IV și în fostele cămine muncitorești de

¹ Întâlnirea cu Cotorga a avut loc în iulie 2001, în cadrul proiectului de cercetare C8-CNCSIS *Rolul capitalului social și uman în dezvoltarea regională din România*, coordonator D. Sandu.

nefamiliști, cele mai multe cu un statut neclar din punct de vedere al proprietății.

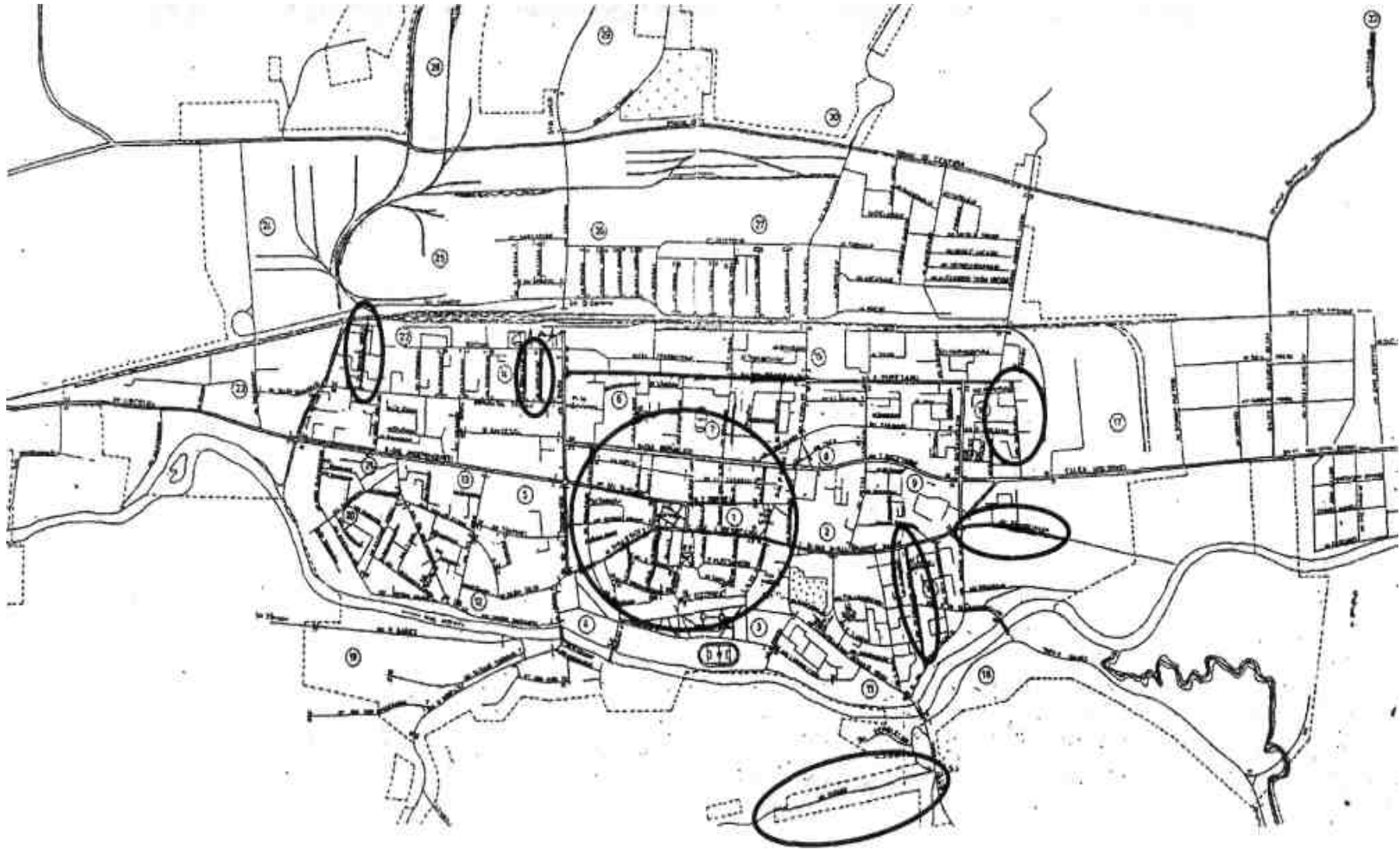
- (6) *Zonele industriale dezafectate* sunt situate la periferia orașelor, fiind foste blocuri construite pentru muncitori și rămase ale nimănui după închiderea întreprinderilor. Acest tip de zonă săracă pare specific orașelor mici și mijlocii cu o fostă mare întreprindere socialistă în apropiere, care a fost închisă.
- (7) *Zonele de blocuri cu mari datorii la întreținere* sunt anumite părți din marile cartiere de blocuri construite în perioada socialistă (anii '60 și '80).

Comunitățile nou-apărute în apropierea gropilor de gunoi par specifice orașelor mari, zonele industriale dezafectate orașelor mici și mijlocii, în timp ce zonele de blocuri, zonele populare denumite ghetou și zonele de tip semirural par prezente în toate orașele, indiferent de mărimea acestora. Notă aparte fac zonele de tip centru vechi care sunt specifice orașelor cu vechime, de exemplu București, Bistrița, Brăila și Botoșani.

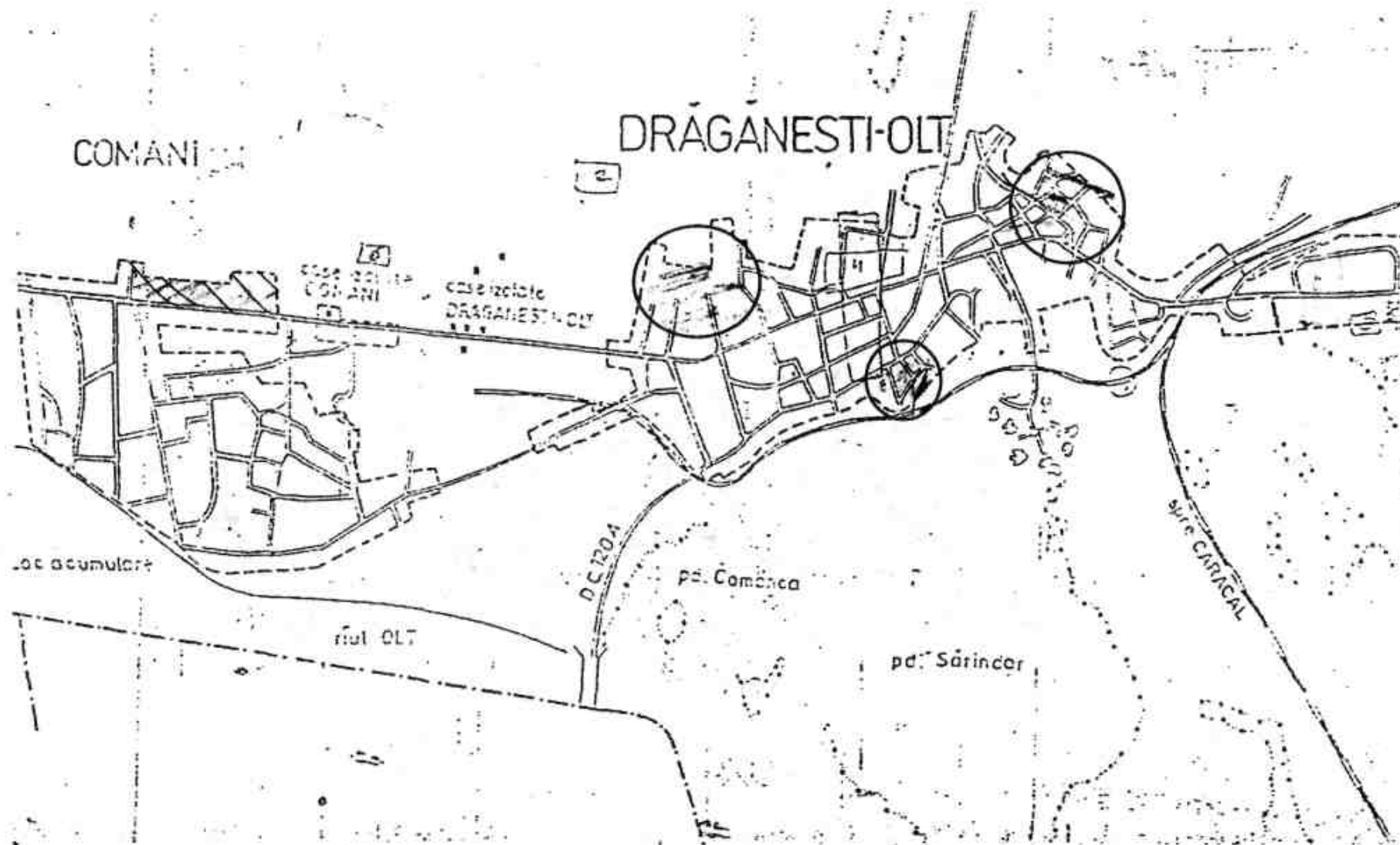
Teritorial, există zone plasate pe harta orașelor la periferie și altele centrale, în timp ce anumite tipuri de zone sunt mobile, schimbându-și locul pe hartă de la un oraș la altul. Astfel, comunitățile din gropile de gunoi, zonele de tip Cotorga și zonele industriale dezafectate par a fi constant poziționate la periferia orașelor. O apă, un pod, o cale ferată sau un cimitir constituie barierele naturale cele mai frecvente care separă aceste zone de restul orașului. Zonele de tip centru vechi, consistente cu denumirea, sunt plasate în centrul orașelor. Celelalte tipuri de zone, de la un oraș la altul, își schimbă poziția pe hartă.

Similar cu țările vestice, ariile centrale (cel puțin în orașele cu vechime) și cele periferice par a fi cele mai vulnerabile la concentrarea sărăciei (Hărțile 1, 2, și 3).

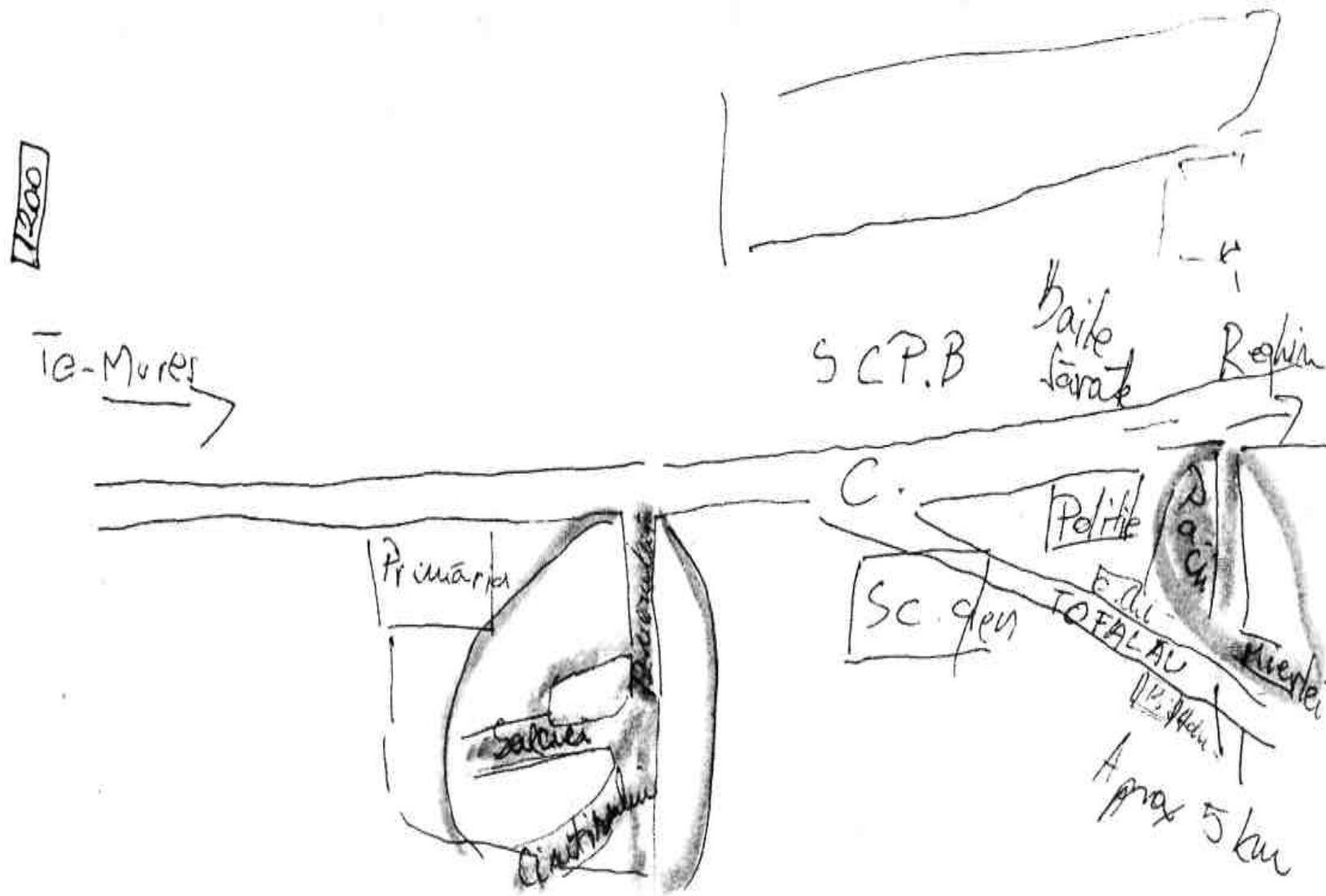
Despre procesele de formare sau de sărăcire a acestor zone discutăm în subcapitolul 2.6. Pentru moment, este suficient să subliniem că, în timp ce zonele centrale dispun de infrastructură instituțională și servicii (de la școală până la facilități legate de sănătate, de la magazine la oficii publice), multe dintre zonele periferice sunt absolut lipsite de acestea, fapt care nu numai că reduce calitatea vieții, dar reprezintă un factor influent de accentuare a sărăciei. Dacă în zonele industriale de la marginea orașelor, actualmente

Harta 1 Oraş mijlociu, municipiu reşedinţă de judeţ Bistriţa. Elipsele delimitează zonele sărace.

Harta 2 Oraș mic sub 30 de mii de locuitori, Drăgănești-Olt. Cele trei cercuri delimitează zonele sărace.

Harta 3 Sat mare centru administrativ de comună, Sângeorgiu de Mureș. Zonele marcate pe hartă sunt cele incluse în studiu.

dezafectate, precum și în fostele cartiere muncitorești, actuale zone de tip ghetou, deprivarea instituțională este un rezultat al declinului economic, în zonele periferice de tip semirural și în cele de tip Cotorga, declinul economic doar s-a adăugat și nu a provocat absența de structuri instituționale și de infrastructură, existentă încă dinainte de 1990.

Denumirile zonelor sărace sunt construite fie prin analogie cu zonele de război (Vietnam, Bosnia), fie, cu o nuanță ironică, prin opoziție cu bunăstarea din Dallas, Chicago, Texas, Las Vegas sau Paris, văzută prin filme. Pe de altă parte, denumiri precum Șerpărie sau Fantoma fac referire la supraaglomerarea zonei și la activitățile ilegale care se desfășoară în aceasta, iar Cotorga este o denumire care exprimă dominarea unui stil de viață libertin (căsătorii neoficializate, timpurii, mulți copii în familie, prostituție).

În mediul rural, analiza asupra zonelor sărace implică o oarecare artificialitate. Ne referim la faptul că zone sărace sunt demarcate doar în unele sate mari (nu în toate), în timp ce satele mici sunt considerate „sărace” în totalitatea lor. La nivelul mediului rural, sărăcia, fie ea și extremă, pare a fi mai degrabă dispersată. În unele sate, informanții locali, reprezentanți instituționali și cetățeni, au avut dificultăți în a identifica o anumită zonă, delimitată teritorial. Chiar și în anumite sate mari sunt menționate zone cu probleme specifice, de exemplu lipsa apei sau risc de alunecări de teren, astfel că zonele sărace selectate sunt doar grupări de locuințe mai sărace care nu formează neapărat un cătun, o zonă teritorial clar segregată de restul satului.

În alte sate mari, există zone clar delimitate care concentrează un număr mare de gospodării în sărăcie (vezi și Harta 3). Totuși frontierele teritoriale ale acestor zone sunt mai degrabă vagi: în satele răsfirate, chiar și noțiunea de „margine” a satului își pierde înțelesul.

Astfel, în mediul rural, lucrăm, pe de o parte, cu *sate mici, periferice, izolate* și, pe de altă parte, cu *zone sărace din sate mari, relativ dezvoltate*.

Satele mici studiate de noi sunt, prin selecție, izolate (aflate la mare distanță de orașe), periferice în cadrul comunei și situate la granița județului din care fac parte. La aceste caracteristici, studiul de teren a adăugat infrastructura slab modernizată și economia predominant sau în totalitate agricolă. În plus, reprezentanții locali au menționat drept cauze ale sărăciei din satul lor următoarele

Schema 4 Despre tipurile de zone urbane selectate în cadrul studiului

Tipuri și număr de zone urbane studiate		Zonele „prin ochii” reprezentanților instituționali locali	<i>Vechi și nou</i>
De tip semirural	9	Zone de case. O jumătate sunt descrise drept locuite predominant de romi.	Cartier vechi
De tip Cotorga	9	Mai mult de o treime sunt menționate drept zone cu infractionalitate ridicată.	Cartier vechi. Jumătate dintre ele sunt situate în apropierea unei gropi de gunoi. Comunități nou apărute.
Centru istoric	5	Case naționalizate în regimul socialist, aflate într-o stare deplorabilă și locuite de chiriași săraci. Toate aceste zone au fost descrise drept predominant locuite de romi.	Cartier vechi cu locuitori nou-sosiți după 1990.
De tip ghetou	26	Zone de blocuri cu apartamente confort III sau IV sau foste cămine muncitorești.	Zone de blocuri vechi în care s-au format după 1990 comunități noi, cu nivel redus de coeziune,
Zone industriale dezafectate	3	Un sfert dintre acestea sunt menționate drept locuite predominant de romi și o treime sunt declarate drept zone în care poliția locală a trebuit să intervină cel mai frecvent în anul 2000.	compuse din locuitori cu vechime în zonă și locuitori nou sosiți, lipsiți de alternative.
Blocuri cu mari datorii	3	Zone de blocuri cu mari datorii la întreținere.	Cartiere și locuitori de dinainte de 1990.

probleme locale: apartenența la o comună săracă, „comuna noastră este cea mai săracă din județ, ni se spune Nordul Sălbatic, orice angajat refuză să vină aici”; distanța mare față de satul centru de comună unde sunt localizate aproape toate instituțiile locale; pământul neproductiv, „încadrat în ultima zonă de fertilitate, zona a V-a, deci le asigură traiul de zi cu zi, dar nu le asigură un ban pentru a cumpăra alte lucruri”; număr mic de animale; alimentarea cu apă, „zona este săracă în apă” sau „apa se găsește la peste 200 metri adâncime, există doar câteva cișmele la care se distribuie apa timp de două ore, în trei zile ale săptămânii, și unde se stă la coadă”; nu există decât un telefon în tot satul sau deloc; îmbătrânire demografică accentuată.

Zonele studiate în satele mari și dezvoltate se suprapun cu două tipuri de comunități demarcate printr-un criteriu al alterității:

comunitățile de romi (*altă* etnie decât cea majoritară) și comunitățile de venetici (*alt* loc de naștere decât în sat).

Zonele locuite de comunități de romi sunt, în general, denumite „țigănie”. De obicei sunt situate la periferia satelor și sunt menționate de către reprezentanții instituționali locali drept zone cu infraționalitate ridicată (mai ales mici furturi).

În unele sate există diferențieri marcante între neamurile de romi, care se grupează în mai multe comunități cu caracteristici distincte (haine, ocupații). Spre exemplu, în Sângeorgiu de Mureș, localnicii disting trei astfel de comunități. Primul grup este format din „țigani ortodocși”, care sunt „romanizați”, adică doar o parte mai vorbesc țigănește, nu poartă haine tradiționale, au lucrat la fosta cooperativă de producție și acum lucrează ca zilieri în agricultură și sunt concentrați într-o zonă a satului declarată săracă de către majoritatea celor intervievați: „pe strada Păcii, la marginea căreia acum câțiva ani era o groapă de gunoi a orașului Târgu-Mureș” (Director al școlii). „Țigani adventiști” reprezintă al doilea grup. Nici aceștia nu mai păstrează tradițiile, dar majoritatea bărbaților au o calificare în construcții. Actualmente lucrează „la negru”, tot în construcții, sunt concentrați pe o altă stradă și sunt „mai puțin săraci, se mai descurcă”. Al treilea grup este al „țiganilor catolici”, „maghiarizați”, care sunt veniți în sat mai recent (spre deosebire de primele două grupuri). Ei se ocupă cu comerțul ambulant și nu sunt considerați săraci. Interesant este că diferiții reprezentanți locali definesc diferit cele trei grupuri. Ortodocșii atribuie o situație mai bună țăganilor ortodocși, iar catolicii, țăganilor catolici. Fiecare tinde să susțină că săracii „nu sunt ai noștri”, în timp ce o altă parte dintre localnicii intervievați lasă nuanțele de o parte și afirmă că tuturor romilor nu le place să muncească, că dacă ar munci nu ar fi săraci sau că, în fapt:

Toți țiganii care trăiesc în Sângeorgiu astăzi trăiesc din bani pe care îi câștigă în străinătate, în Ungaria, în Germania, în Franța și în altă parte. Aproape toți. Nu există familie din care să nu lucreze un om în străinătate. (Fost primar, monograf a satului)

Zonele de venetici le-am întâlnit doar în satele mari aflate în imediata apropiere a unui oraș mijlociu sau mare, cum sunt Chiscani și Sângeorgiu de Mureș. Aceste zone sunt foste comunități muncitorești, formate majoritar din persoane venite în sat înainte de 1989, pentru că orașele erau închise migranților. Aceștia s-au așezat în

zonele de blocuri construite în anii 1980 sau în cartiere compacte și au lucrat fie la cooperativa din sat, fie în întreprinderile din oraș. După 1990 au rămas în sat, dar au pierdut locurile de muncă și nici nu au primit pământ, ceea ce a dus la căderea lor în sărăcie. De exemplu, Cartierul din comuna Chiscani, județul Brăila:

Ca în majoritatea satelor din acest județ, sărăcia este pronunțată aici datorită faptului că am avut fabrici foarte multe în jurul comunei și așa s-au adunat oameni din toată țara. Acum, după '90 încoace, când a început să se trăiască din pământ,ăștia s-au trezit că nu au pământ. Deci sărăcia este pronunțată în Chiscani, deoarece avem foarte multe familii fără pământ. (Aveți anumite zone unde săracii sunt concentrați?) Cei veniți în comună în ultimii ani ai vechiului regim s-au așezat în Cartier, în partea de nord a comunei.

Cartierul este făcut din oamenii veniți din Moldova și care au lucrat în timpul lui Ceaușescu la IAS și CAP. Cum CAP-ul a fost desființat și IAS-ul a fost privatizat, tăiat, demontat și vândut la fier vechi, oamenii au rămas fără locuri de muncă. Combinatul, fabrica de mătase, cea de cartoane, celuloză și hârtie, toate celelalte întreprinderi din zonă au făcut disponibilizări masive, și oamenii nu au avut unde să mai meargă la lucru. Aproape toți oamenii comunei, în jur de două mii de persoane, care erau angajați pe la aceste întreprinderi, au fost disponibilizați. Pe de altă parte, prin legea 18/1991 s-a restituit pământul, dar doar 90% din acesta, căci restul de 10% le reprezintă combinatul, termocentrala etc. Cei din Cartier care au muncit cel puțin trei ani la CAP au primit, în conformitate cu legea 18, o bucată de cinci mii de metri pătrați de pământ. Când combinatul de creștere a porcinelor s-a închis, toți cei din Cartier au fost dați în șomaj, primii cei care primiseră ceva pământ și, ceva mai târziu, toți ceilalți. Așa se face că în Cartier sunt multe familii tinere cu copii în întreținere, care nu au slujbe și nici pământ și se întrețin din alocația copiilor. Sunt așa de săraci, că domnii de la Direcția de Protecție a Copilului au venit de foarte multe ori să-i ajute și le-au adus ajutoare, haine, încălțăminte, rechizite școlare, hrană. (Primărie, comuna Chiscani, județul Brăila)

Aici se încheie descrierea tipurilor de zone identificate pe teren. Dar nu putem încheia acest subcapitol fără să arătăm că acestea sunt într-adevăr zone de concentrare a sărăciei.

Cu peste jumătate, trei sferturi sau chiar 90% dintre rezidenți în sărăcie standard (consum total pe adult echivalent sub pragul național de sărăcie) este clar că toate tipurile de zone selectate reprezintă arii de concentrare a sărăciei standard. Dar sărăcia standard, adică insuficiența veniturilor și cheltuielilor de consum, este doar un element al deprivărilor multiple cărora aceste familii

trebuie zilnic să le facă față. Din perspectiva tipurilor de sărăcie tridimensională, diferențele între zonele studiate se accentuează și devin vizibile (Tabel 7).

Zonele din preajma gropilor de gunoi sunt arii de concentrare ale sărăciei extreme, căci în această situație trăiesc 65% dintre rezidenții lor. Urmează zonele de tip centru vechi și zonele industriale dezafectate, cu rate ale sărăciei extreme de 49%.

Sărăcia extremă, deși scade ca incidență, rămâne totuși importantă (aproape o treime) și în zonele populare numite ghetou, unde se combină cu situația acută de nevoi determinată de lipsa locuinței. Zonele de tip semirural și cele de tip Cotorga sunt combinații de sărăcie extremă și situație de criză generalizată, fără venituri și fără patrimoniu, dar cu locuință în proprietate. Zonele de blocuri cu datorii la întreținere fac notă aparte, fiind mai degrabă zone de dispersare, și nu de concentrare a sărăciei extreme. Aici, sărăcia extremă este minoră, specifice fiind situațiile de criză generalizată și de normalitate critică, deci mai ales situații caracterizate de sărăcie standard.

La mare distanță față de zonele sărace urbane, în sate, sărăcia extremă caracterizează cel mult o cincime din populație. În consens cu teoriile, sărăcia extremă în mediul rural are dimensiuni considerabil mai reduse decât în mediul urban și tinde mai degrabă să fie teritorial dispersată.

În concluzie, dintre zonele studiate, doar patru tipuri de zone, toate situate în orașe, sunt zone de concentrare a sărăciei extreme și anume comunitățile din preajma gropilor de gunoi, zonele de tip centru istoric, zonele industriale dezafectate și cele populare denumite ghetou. În toate celelalte tipuri de zone, populația este mai echilibrat distribuită pe tipurile considerate de sărăcie, sărăcia extremă coexistând cu situații de criză și cu normalitatea critică, fără să fie dominantă.